

KOMMUNIKATIV KOMPETENTSIYASINING SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI VA MOHIYATI

Madina To'lkuniy Turob Zoda

Nizomiy nomidagi TDPU Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi kafedrasida o'qituvchisi

Annotatsiya:

Maqolada o'qituvchilarning kasbiy faoliyatida kerak bo'ladigan kommunikatsiya va kommunikativ kompetensiyani shakllantirishning mazmuni va mohiyati haqida so'z borgan.

Kalit so'zlar: o'qituvchi, kompetensiya, munosabat, kommunikativ kompetensiya, mazmun, kompetensiya mohiyati.

Аннотация:

В статье говорится о содержании и сущности формирования коммуникативной компетентности, необходимой для профессиональной деятельности педагога.

Ключевые слова: педагог, компетентность, отношение, коммуникативная компетентность, содержание, сущность компетентности.

Hozirgi paytda yuz berayotgan globallashuv jarayoni va jamiyatni isloh etish sharoitida yangicha fikrlovchi shaxslarni tarbiyalash ta'lim tizimida ham jiddiy o'zgarishlar kiritishni talab etadi.

Insonning mustaqil fikrlashi jamiyatning barcha sohalarida yangiliklar, ixtirolar, betakror yondashuvlar vujudga kelishiga zamin hozirlaydi, shu bois barcha davrlarda yosh avlod tarbiyasida uning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga alohida ahamiyat qaratilgan.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha taraqqiyot strategiyasida "Umumiy o'rta ta'lim sifatini tubdan oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo'llab- quvvatlash va ro'yobga chiqarish hamda ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat'iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash" kabi yo'nalishlar ustuvor vazifa sifatida belgilab

berildi. Bundan esa ta'limning dastlabki bosqichlaridan o'quvchilar nutqini o'stirish talab etiladi.

Maqolani yoritish uchun asosiy tayanch tushunchalarni ma'nosini bilib olishimiz lozim.

Kompetensiya (lotincha: *competo* — erishyapman, munosibman, loyiqman) — 1) muayyan davlat organi (mahalliy o'zini o'zi boshqarish organi) yoki mansabdor shaxsning qonun, ustav yoki boshqa hujjat bilan belgilangan vakolatlari, huquq va burchlari doirasi; 2) u yo bu sohadagi bilimlar, tajriba.

Kompetentlik – ma'lum holat xususida to'g'ri mulohaza yuritishga imkon beradigan bilimga ega bo'lish, dalil-isbotli fikr, kishining muayyan sohada saviyasini ifoda etadigan atama. Kompetentlik shaxs xususiyatlari va holatining murakkab majmui bo'lib, ma'lum sohadagi bilim, ko'nikma va tajribani mujassamlashtirishi. Kompetentlik insonga muayyan masalalarda fikr bildirish, ma'lum qarorlarni ishlab chiqishda ishtirok etish va o'zi qaror qabul qilish imkonini beradi. Hozirgi zamon fanida kasbiy kompetentlik, ilmiy, boshqaruv, pedagogik, didaktik, metodik, ijtimoiy-psixologik kompetentlikka oid tushunchalar keng qo'llanadi. Boshqaruvga oid kompetentlik ana shu sohaga taalluqli bilim va ko'nikmalarning, rahbarlik faoliyatida amaliy tajribaning mavjudligi bilan belgilanadi.

Kommunikativ kompetensiya - samarali muloqot qilish qobiliyati, muayyan vaziyatlarda samarali muloqotga erishish uchun zarur bo'lgan ichki resurslar tizimi (V.N. Kunitsyna).

Kompetentlik tushunchasi deganda, ma'lum bir sohada talaba (masalan, bo'lajak o'qituvchi) tomonidan egallangan kompetensiya, ya'ni ma'lum bir sifatarning to'liq shakllangan majmui tushuniladi. Kompetentlik tushunchasi (lotinchadan *competelia*, *compete* so'zidan olingan bulib “birgalikda erishaman, qozonaman, mos kelaman, to'g'ri kelaman” degan ma'noni bildiradi) lug'atlarda esa “nimadir to'g'risida fikr yuritishga yo'l beradigan bilimlarga ega bo'lish”, “xabardor bo'lmoq, huquqli bo'lmoq” degan ma'noni bildiradi. Amalda barcha lug'at tuzuvchilar “kompetentlik” va “kompetensiya” kategoriyalarini chegaralab ko'yadi. Kompetentlik ta'rifi o'xshash va bir-birini o'rnini egallaydi (to'ldiradi), shu bilan bir vaqtda kompetensiya so'zi uchun yagona izohlash yo'q, bu tushuncha “vakolatlarni yig'indisi (huquq va majburiyatlar) kandaydir organ yoki lavozimli shaxsning qonun, nizomlar bilan belgilab ko'yilgan ushbu organ yoki boshqa holatlar”,

‘nimanidir to‘g‘risida fikr yuritishga yo‘l beradigan bilimlarga ega bo‘lish (egalik qilish)’, ‘kimdir yaxshi xabardor bo‘lgan savollar to‘plami (sohasi)’ tushuniladi. Kompetentlik tushunchasi ta‘lim sohasiga psixologik izlanishlar natijasida kirib kelgan. Shu sababli kompetentlik "noan‘naviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o‘zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o‘zaro munosabatlarda yangi yo‘l tutishi, noanik vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to‘la ma‘lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo‘nalish bo‘yicha integrativ bilimlar Va harakatlarning o‘zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma‘lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o‘z faoliyatida qo‘llay bilishni taqozo etadi.

Kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati quyidagicha yoritiladi:

1. Ijtimoiy kompetentlik — ijtimoiy munosabatlarda faollik ko‘rsatish ko‘nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda sub‘yektlar bilan muloqotga kirisha olish.
2. Maxsus kompetentlik kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash, BKMni izchil rivojlantirib borish bo‘lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informasion, kreativ, innovasion va kommunikativ kompetentlik ko‘zga tashlanadi.
3. Shaxsiy kompetentlik — izchil ravishda kasbiy o‘shishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o‘z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.
4. Texnologik kompetentlik va kasbiy-pedagogik BKMni boyitadigan ilg‘or texnologiyalarni o‘zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika texnologiyalardan foydalana olish.
5. Ektremal kompetentlik - - favkulotda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda okilona qaror qabul qilish, to‘g‘ri harakatlanish malakasiga egalik.

Kompetensiyaning tasnifli Chet tili bo‘yicha kasbiy komponentlarini o‘rganishda kommunikativ vaziyatlarni 4 guruhga ajratgan, ya‘ni kommunikativ

kompetensiyaning tasnifli komponenti, muloqotga ta'sir qiluvchi omillar, kommunikativ mazmun va muloqotga kirishuvchanlikdir.

Kommunikativ kompetensiya - murakkab kommunikativ ko'nikma va ko'nikmalarini egalik, yangi ijtimoiy tuzilmalar yetarli ko'nikmalarini shakllantirish, muloqot madaniy normalar va cheklovlar bilim, aloqa sohasida bo'xona, urf-odatlar, etiket, odob-axloq, ta'lim, aloqa Vositalari oriyentasiya bilim, milliy, sinf mentalitetiga xos va, bu kasb doirasida ifodalangan.

- Kommunikativ kompetensiya bu mulokot kobilyatlari, bilim, ko'nikma va ko'nikmalar, biznes aloqalari sohasida hissiy va ijtimoiy tajribani o'z ichiga olgan shaxsning umumiy kommunikativ xususiyatidir. Muloqot kobilyati quyidagilardan iborat:

- muloqot qilish kerak bo'lgan kommunikativ vaziyatning ijtimoiy- psixologik prognozini berish;

- muloqot jarayonini ijtimoiy-psixologik jihatdan dasturlash, kommunikativ vaziyatning o'ziga xosligiga asoslangan;

kommunikativ vaziyatda aloqa jarayonlarini ijtimoiy-psixologik boshqarishni amalga oshirish.

Kommunikativ kobilyat umumiy madaniyatni Ba uning professional faoliyatida o'ziga xos namoyonlarini sintez qiluvchi integral sifatdir. Kommunikativ kompetensiyaning shartlaridan biri, muayyan qoidalar va talablarni bajarishdir. Ushbu qoidalarning eng muhimlari quyidagilar:

1. Eng keng tarqalgan qoida bu o'z-o'zidan tushunilmagan yoki to'liq tushunilmagan bo'lsa, fikr bildirishni boshlashning iloji bo'lmagan qoidadir.

2. Tushunish uchun doimiy tayyorgarlik qoidasi. Ko'pincha semantik va shaxsiy to'siqlar mavjud bo'lib, ular ko'pincha xabarlarini to'liq va noto'g'ri tushunishga olib keladi.

3. Aniqlik qoidasi. Noma'lum, noaniq so'zlardan qochish kerak va begona yoki yukori ixtisoslashgan atamalardan foydalanmaslik lozim.

4. Og'zaki bo'lmagan signallarni nazorat qilish qoidasi. qoidasi. Faqat nutqingizni va xabarning mazmunini nazorat qilish yetarli emas. Bundan tashqari, uning tashqi eskort yuz ifodalari, imo-ishoralari, intonasiyasi, pozisiyasi bilan bog'liq bo'lgan qismida uning shaklini nazorat qilish kerak.

5. O'z nohaqligi qoidasi. Aloqa paytida har doim shaxsiy nuqtai nazar notugri bo'lishi mumkinligiga ruxsat berish kerak. Bu ko'pincha jiddiy xatolardan

ogohlantiradi.

6. Joy va vaqt qoidasi. Har qanday xabarning samaradorligi o'z vaqtida amalga oshiriladigan eng munosib vaziyatni tanlashda keskin oshadi. 7. Ochiklik qoidasi. Yangi ochilgan vaziyatlarning ta'siri ostida uz nuqtai nazarini qayta ko'rib chiqishga tayyor bo'lishni, shuningdek, suhbatdoshning nuqtai nazarini qabul qilish va hisobga qobiliyatini anglatadi.

8. Faol va konstruktiv tinglash qoidasi samarali kommunikasiyalarning asosiy shartlaridan biridir.

9. Fikr-mulohaza qoidalari. Bu qoida, oxir-oqibatda, kommunikativ jarayonning asosiy maqsadiga erishishni ta'minlaydi - o'zaro tushunish. Kommunikativ kompetensiya asosini quyidagilar tashkil qiladi:

- mulokotni tashkil qilish - shaxslararo muloqot ko'nikmasi;
- mulokotni, kontaktni saqlash, teskari aloqani o'rnatish; mulokot natijalarini analiz qilish.

H. Mustafayeva o'z tadqiqotida ingliz tili grammatikasini ijtimoiy-gumanitar fakultetlar o'zbek fakultetlar o'zbek guruhlar talabalar tomonidan o'zlashtirishning lingvodidaktik tamoyillari, metodik vositalari to'liq bir majmua sifatida tadqiq etgan.

T. Madraximov ingliz tili so'zlashuv nutqining strukturaviy, funksional-semantik Ba pragmatik xususiyatlari kommunikativ tilshunoslik hamda qiyosiy tipologik nuqtai nazardan tahlilga oid muammolarni o'rgandi. So'zlashuv nutqining uslubiy varianti sifatida tasvirlash va tahlil qilish bilan cheklanib qolmasdan, uning sifat xarakteristikasini belgilab beruvchi omillar ham aniqlandi etno- sosiolingvistik, kognitiv-kommunikativ, paralingvistik, ruhiy- fiziologik, modallik, individual omillar turli lisoniy birliklar misolida yoritib berildi.

Psixologik va pedagogik adabiyotlarda kompetensiyaning turli ta'riflari keltirilgan: Kommunikativ kompetensiya- bu ichki resurslar uchun zarur bo'lgan THSHM samarali kommunikativ qurilish shaxslararo yaxshi munosabatlarning muayyan doirasidagi harakatlar.

Kommunikativ bu shaxslararo tajribani shakllantirishning darajasi, ya'ni ta'lim bilan o'zaro muloqot qilish shaxs talab kiladigan boshqalar, o'z qobiliyatlari va ijtimoiy mavqei doirasida ushbu jamiyatda muvaffaqiyatli ishlash uchun. Kommunikativ kompetensiya - bu muayyan narsalarni qo'yish va hal kilish kobiliyati aloqa vazifalari turlari: maqsadlarni aniqlash aloqa, vaziyatni baholash,

hisobga olish hamkorning niyatlari va aloqa usullari (hamkorlar), yetarli strategiyalarni tanlash, aloqa muvaffaqiyatini baholash, o'z nutk xatti-harakatlarini o'zgartirishga tayyor bo'lish.

Nutk faoliyatining asosiy til materiali o'z ichiga fonetik, grammatik, leksik Materiallarni oladi. Til materiallarning xususiyatini, ularni faollashtiriladigan nutq faoliyatining turli xususiyatlari hisobga olinib, ular maxsus tamoyillar asosida tanlanadi. Har bir til materiallari o'zining tanlash tamoyillariga ega. O'quvchi yoki talaba ingliz tili materialini o'rganayotganda o'zbek, rus tillarining xususiyatlari unga ta'sir qiladi. Bunga ahamiyat berilishi va hisobga olish zarur. Har bir til materiali o'zini o'rgatish xususiyatlariga, metod, yo'l, usullariga, tanlash tamoyillariga, interferensiyasiga egadir.

Kommunikativ kompetensiyaga ega bo'lish faoliyat yo'nalishi uning tarkibiy qismlarini aniqlash imkoniyatini belgilaydi:

- motivasion va qiymat komponenti;
- kognitiv komponent;
- hissiy komponent;
- xulk-atvor komponenti .

Xulosa qilib aytganda, muloqot qobiliyati shaxsiy ta'lim, integral sifat sifatida qaralishi kerak strukturaviy tarkibiy qismlari kognitiv, motivasion, hissiy va xulq-atvor bo'lgan shaxslar uning amalga oshirilishi shaxsning kommunikativ faoliyatining samaradorligini, uning umumiy muloqot qobiliyatini belgilaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Р.А.Мавлонова, Д.Абдурахимова. Педагогик маҳорат. Ўқув кўлланма Т.:Фан ва технология 2012-йил .
2. Холиқов А.А. Педагогик маҳорат. –Т.: “Иқтисод-молия”, 2010–312 б.
3. Холиқов А.А. Педагогик маҳорат. Дарслик. – Т.: “Иқтисод-молия”, 2011.- 425 б.
4. Nayitov, A., & Abdurasulova, F. (2022). Methods of effective organizing primary class lessons based on interactive methods. Science and innovation, 1(7), 598-604.
5. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография; Краснояр. гос. пед. ун-т им. В.П. Астафьева. Красноярск, 1998. 310 с.

6. Hayitov, A., & Yusupova, I. (2022). Integrativ yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirish usullari. *Science and innovation*, 1(B7), 1262-1267.

7. Адольф В.А., Степанова И.Ю. Обновление профессиональной подготовки педагогов – необходимая утопия? *Высшее образование в России*. 2010. № 7. С. 24–30.

8. Anvar, H. Integrated Approach to Improving Pedagogical Abilities of Future Primary Education Teachers. *JournalNX*, 197-201.

9. Hayitov, A. I., & Egamkulova, Y. (2022). METHODS OF ORGANIZATION OF PRIMARY CLASSES ON THE BASIS OF AN INNOVATIVE APPROACH. *Conferencea*, 110-113.

10. Norboy o'g'li, H. F. (2023). Umumiy o'rta ta'lim muassasalarini boshqarishda raqamli texnologiyalardan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish: 1-SON TO'PLAM IYUL 2023 yil. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, 1(1), 276-281.

11. Khayitov, A. I., Mirkholikova, C. K., Tursunova, M. B., & Baltamuratova, A. P. (2023). Pedagogical-Psychological Characteristics of Development of Reflective Competence of Future Primary Class Teachers. *Journal of Advanced Zoology*, 44(S-2), 1809-1818.

12. Hayitov, A., & Xo'shboqova, F. (2022). Formation of communicative culture in primary class students based on an integrative approach. *Science and Innovation*, 1(7), 1028-1034.

13. Inoyatova, Z., Karomatova, D., Adilova, M., & Khakimov, F. Improving the mechanisms of using digital technologies in the management of general secondary education institutions.